

Berki Tímea

„ÁLDOZAT S TETT
EZ A KÉT TÜKÖR, MELY
A VALÓDI HONFIÚT
MUTATJA”

PETŐFI-RECEPCIÓ ÉS -KULTUSZ A 19. SZÁZAD
VÉGÉN, 20. SZÁZAD ELEJÉN

A kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium 8. osztályos tanulói számára a Petőfitől származó mondás – „Áldozat s tett ez a két tükör, mely a valódi honfiút mutatja.” – szerepelt írásbeli dolgozattémaként 1887-ben. A dolgozatot a tanév végéhez közeledve írhatták a magyar nyelvet és irodalmat oktató Kis Sándor tanár kérésére, hiszen a következő dolgozatban már a pályaválasztásról elmélkedtek a heti 3 órában oktatott tantárgy keretei között.¹ Petőfi aforizmaszerű „mondását” kellett tehát írásban magyarázniuk, értelmezniük, amely számukra a költő életpályájának példaértékűségét, a költő halála felől tekintve Petőfi Sándor élettörténete és a költészetét jellemző vátesz-szerep – szerencsés – egybeesését,² a honfiúság, a hazafiasság, a hazáért való önfeláldozás kérdését is jelenthette. Margócsy István írja 2001-ben a Petőfi-kultusszal kapcsolatban: „[A]z óvodában vagy az általános iskola első osztályaiban pedig már jóval azelőtt megtanulják és megszokják a gyerekek Petőfi figurájának és nevének kivételességét és a vele kapcsolatos tiszteletadási kötelezettséget, mintsemhogy [!] verseivel vagy akár életrajzával (azaz »erkölcsi példájával«) találkozhattak volna...”³ Ez a megállapítás akár a 19. századi, fent említett példa esetén is helytálló lehet. Az akkori 8. osztályos diákokban is munkálhat egyfajta kultikus beállítódás az iskolai feladat kidolgozásakor, ám kevesebb tudásunk van arról, hogy az ő esetükben mi lehetett ismerős Petőfi élettörténetéből vagy költészetéből iskolába kerülésük előtt, annyi azonban bizonyos, hogy csupán pár évtized

és nem évszázadok távlatából szemlélik a jelenséget. Ezért fontosnak tartom megvizsgálni – alulnézetből –, néhány iskolai példa segítségével, hogy milyen hétköznapi vagy ünnepi kontextusban kerül elő Petőfi a 19. század végén, 20. század elején a nyelvileg, felekezetiileg és regionálisan tagolt Erdélyben és a Partiumban, a kultúrák közti kapcsolatokra is figyelve.

A 19. század második fele az az időszak, amelynek „jelentős számú Petőfi-fordítása főleg a Budapesten megjelent román lapokban, elsősorban a Moldován Gergely kolozsvári egyetemi tanár 1893–1898 között szerkesztett *Ungaria* című kétnyelvű folyóiratában látott napvilágot, legtöbbször kistehetségű költőktől. Hasonló volt a helyzet pl. a *Familia* vagy a *Viitorul* című budapesti román lapoknál is. [...] E periódus mennyiségében eléggé jelentős, de művészi szempontból silány anyaga mégsem volt hatástalan, felhívta a román közönség figyelmét Petőfire, s fokozta érdeklődését, hogy a költő jelentősebb alkotásait magasabb színvonalú fordításokban megismerhesse. E szakasznak legszembetűnőbb negatívuma, hogy a román fordítók nem ismerték fel Petőfi igazi jelentőségét, s nem a rá legjellemzőbb s értékét leginkább kifejező költeményeit fordították románra, így történt, hogy költőnk politikai lírája egyelőre ismeretlen maradt a románok előtt.”⁴ A Domokos Sámuel által éppen 50 évvel ezelőtt, Petőfi születésének 150. évfordulója alkalmával bemutatott fordítástörténeti áttekintés és korszakolás a szerző által azonosított további szakaszai pozitívabb képet nyújtanak a román nyelvű Petőfi-recepcióról. Domokos megállapítása egyszerűen értékelő és elmarasztaló. Kapcsolattörténeti szempontból ez a kezdeti időszak – a jelentős számú Petőfi-fordítások által – azt az érdeklődést dokumentálja, amely népszerűvé, ismertté tette a költőt a román olvasók körében, esztétikai szempontból ellenben silánynak mutatkozik, hiszen kevésbé tehetséges költők fordítanak művészileg kifogásolható módon. Ez pedig a fordítás funkcionalitásának a kérdését vetíti előre, és ezzel kapcsolatos a fenti idézet egy másik gondolata is, miszerint Petőfi politikai lírája ismeretlen a 20. század első évtizedéig, e recepciótörténet következő szakaszáig. Az előbbieket összegezve, a költők által készített, művészi szempontból értékes fordításnak tehát átfogó képet kell nyújtania egy adott költő életművéből a befogadó kultúra nyelvén. A 19. századi Petőfi-fordítás és -receptió másféle funkcionalitására vagyok kíváncsi, és itt utalok vissza a legelején idézett „mondásra” és iskolai írásbeli dolgozatra. Az egykorú iskolai értesítőket kutatva arra keresem a választ, tehát, hogy milyen Petőfi-képe lehetett az 1880–1890-es évek magyarországi diákságának, az iskolai keretek milyen lehetőséget nyújtottak az akkor már kultikusan tisztelt költő életművének oktatására,

használatára, egyben a Petőfi-kultusz népszerűsítésére, és mindez hogyan befolyásolta a költő műveinek román nyelvű fogadtatását.

A kegyesrendiek kolozsvári római katolikus líceuma és gimnáziuma, de akár más települések iskolái történetének kutatása az oktatásban részt vevő fiatalok későbbi karriertörténete szempontjából is izgalmas. Olyan mikro-történetek tárhatók fel, amelyek számomra, a magyar–román kapcsolat-történet iránt érdeklődő kutató számára elsősorban a kulturális közvetítés folyamatának vizsgálatához szolgáltatnak érveket. Olyan kérdésekre találunk válaszokat, hogy kik, milyen indíttatásból és mikor kapcsolódtak be a magyar irodalom román nyelvű közvetítési, fordítási gyakorlatába.

Az iskolai értesítők lapjain a 19. század utolsó harmadában válik gyakori a Petőfire utaló adat. Korábban, az 1850-es, 1860-as években ez majdnem teljesen hiányzik, később, a 20. században pedig elmaradhatatlan. Az említett hiányra különféle magyarázatot találhatunk, például, hogy azt az 1848–49-es forradalom leverését követő politikai helyzet, az illúzióvesztettségéből fakadó bizonytalanságérzet vagy az oktatáspolitikai átalakulása, az Eötvös-féle népnevelési törvény gyakorlati alkalmazásának átmenetisége, az irodalomtörténet mint diszciplína kialakulása, a Petőfi-recepció és kánon stabilizálódása, esetleg egyéb szempontok befolyásolhatták.

Az oktatásnál maradván, az 1870-es években a felekezeti iskolahálózatra épülve bontakozik ki és kezdi el működését a községi és állami oktatási hálózat, amely egyre szélesebb körben vonja be már a legfiatalabbakat is a tudásátadás-nevelés folyamatába. Ez a „boldog békeidők”, Magyarország viszonylagos függetlenségének, gazdasági és társadalmi fejlődésének korszaka, amikor országos kiállítás és millenniumi ünnepek alkalmával reprezentálhatja magát a soknemzetiségű, sokfelekezeti és regionálisan is nagyfokú változatosságot mutató ország. Hogyan illeszkedik Petőfi költészete, életműve e kontextusba? Milyen jelentéseit emeli ki az iskolai oktatás, és hogyan találkoznak vele a kor fiataljai? A középiskolai, líceumi, gimnáziumi oktatás hétköznapijait dokumentáló iskolai értesítők e kérdések megválaszolásának forrásaiként működhetnek. Némelyikük csupán a diákság névsorát és teljesítményét adatozza, azonban olyanokat is találunk, amelyek igazgatói beszédeket, értekezéseket, tananyagot vagy éppen a diákéletre vonatkozó részleteket is tartalmaznak. Alapforrásaim a kegyesrendiek kolozsvári gimnáziumának értesítői. Azért esett a választásom erre az intézményre, mert a Domokos Sámuel-idézetben szereplő Moldován Gergely itt folytatta tanulmányait, akárcsak számos más örmény-, görögkatolikus vagy görögkeleti vallású fiatal – hogy az őik vallási identitása miatt fontos, arra a későbbiek-

ben visszatérek, itt még annyit teszek hozzá, hogy más erdélyi és partiumi intézmény értesítőjét is átnéztem, viszonyítási pontokat keresve.

Induljunk ki abból a tényből, hogy Petőfi Sándor ekkor már iskolai tananyag, főként a Névy László bevezetésével és magyarázataival ellátott Coriolanus-fordítása⁵, hiszen „a 19. század utolsó negyedétől fogva nemzedékek nőttek fel Petőfi Sándor fordításán: gimnáziumi diákok ebből tanultak drámaesztétikát és retorikát; e darab kapcsán vitatkoztak hazafiságról és osztálykülönbségekről”.⁶ Ez máris visszavezetne bennünket a kiindulóponthoz, a Petőfi-témájú írásbeli feladathoz, de figyeljünk inkább arra, hogy milyen más művei képezik a tananyag részét.

A kolozsvári Római-Katolikus Főgymnasiumban 1877-ben már az esztétikai tanulmányok része Vörösmarty és Petőfi lírájának párhuzamba állítása,⁷ írásbeli feladatként pedig Petőfi lírai költészetének alapjelméről kell dolgozatot készíteniük a diákoknak.⁸ Összehasonlító, leíró vagy értelmező feladat egyaránt társul tehát a költő életművének általános, nagyléptékű értelmezéséhez. Ehhez a diákok rendelkezésére álló, az értesítőkből jól adatszolgált iskolai könyvtári beszerzések, például a megvásárolt Petőfi-kötetek is hozzásegítenek. Majdnem ugyanebben az időszakban a kolozsvári Unitárius Kollégiumban, ahol a 3. osztályban heti 3 órában tanulnak magyart, „átalakítottak⁹ a következő költemények: A szél és nap. Igazság és Hamisság (Gyulai Páltól). A tintás üveg¹⁰. Téli világ. István öcsémhez. (Petőfitől) A gazdag. Árokháti Lőrincz (Tompától)”.¹¹ 1899-ben a 7. osztály a *Kiskunság* című leíró költeményt kapja átalakítási feladatként.¹² A Petőfi-versek más szerzők szövegeinek társaságában olyan írásgyakorlatok tárgyát képezik, amelyek a műnemek jó ismeretét is feltételezik. Hogy nemcsak a költő Petőfivel találkoznak ezek a diákok, azt a 8. osztályos magyar nyelvtani dolgozat bizonyítja, amelynek a nép és a költői elbeszélés történetéről kell szólnia, „fő tekintettel Arany Toldijára és Petőfi János vitézére”.¹³ E tananyagköteles szövegek és gyakorlatok mellett Petőfi életműve, elsősorban költészete érettségi feladványok, tételek tárgya. 1885-ben az érettségire jelentkező 28 rendes és 1 ismétlő diáknak a következő magyar nyelvi írásbeli feladványokat kell megoldania az Unitárius Kollégiumban: „a) A nyelvújításról és annak az irodalomra való hatásáról. Értekezés; b) A háládatosság a legszebb erény. Szónoki beszéd; c) Petőfi és az új népies iskola jellemzése.”¹⁴ A Petőfire vonatkozó tétel műfaja nem derül ki az értesítőből, ám valószínűleg poétikai lehet, mivel a másik két tétel bölcséleti és retorikai tárgyú. Ugyanebben az iskolában 1898-ban a magyar érettségi tétel a következő: egy emlékbeszéd Petőfi szobrának leleplezése alkalmából.¹⁵

Ekként találkozunk össze egy retorikai műfaj a kultikus viszonyulásmóddal iskolai vizsgakontextusban. Petőfi költészete és alakja nem csupán e két intézmény esetében válik érettségi tétellé, hanem például Belényesen is, a Görög-Katolikus Főgimnáziumban.¹⁶ A kétnyelvű értesítő magyar változatából idézem a májusi érettségi kitűzött tételeit: a) A román nyelv s irodalomból: A latinos irány eredete és szerepe. b) A magyar nyelv s irodalomból: Petőfi mint a sajátos magyar műdal megteremtője. c) A latin nyelvből: Livius XXX. 30.¹⁷ Azért is tartom fontosnak ezt az intézményt viszonyítási pontként beemlíteni, mivel, amint azt nevében a görögkatolikus jelző mutatja, őrzi felekezeti identitását. Ez az identitás, amint arra Karády Viktor prozopográfiai kutatásaiban rámutatott,¹⁸ hasonlóan a görögkeleti felekezeti identitáshoz, általában etnikai szempontból román identitást jelöl ebben a korszakban. Ezt igazolja az értesítőben felvonultatott tanári kar is, ahol a más felekezetű vallásórát oktatók néhányától eltekintve, a neveket olvasva, senkit sem azonosíthatunk magyarként. Ebben az intézményben a magyar nyelv és irodalmat dr. Petru Hetcou tanítja, aki emellett román és németet oktat, görögórákon helyettesít, mi több, heti 2 órában franciaórákat is javasol az 1909/10-es tanévben. De kicsoda Petru Hetcou? Az értesítő felől nézve, az irodalmak és nyelvek oktatása mellett elköteleződött szakképzett tanár.¹⁹ Román diákoknak tanít magyart, akik Petőfiről mint a sajátos magyar műdal megteremtőjéről képesek értekezni az érettségi vizsgán. Az 1908-ban doktorált Hetcou pályakezdő tanár tehát. Az iskola Samuil Vulcan olvasóköreit is ő vezeti. Megállapítható ezek alapján, hogy a magyar irodalom román közönség felé közvetítésében tanárként és az olvasókör vezetőjeként vállal szerepet, és közvetve a belényesi Petőfi-recepció ügyét is szolgálja. Nem egyedülálló példa az övé, korántsem. Hasonló munkát végez a brassói gimnázium magyartanára, I. Blaga is, aki 1896-ban Tompa Mihály és Petőfi Sándor költészete kapcsán tárgyalja a magyar népies költészetet,²⁰ vagy később Axente Banciu²¹, aki heti 3 órában oktatja a magyar nyelvet és irodalmat. Irányításával a diákok könyv nélkül tanulnak Petőfi-verseket (pl. *Honfidal*, *Kutyakaparó*, *A Tisza*, *A csárda romjai*).²² A naszódai főgimnáziumban 1893-ban a 7. osztályban is heti 3 órában tanul magyar nyelvet a román többségű diákság, akárcsak román és görögöt, a 2 német és 5 latin mellett. A magyart Ion Ghetie²³ tanítja a románból tanultakra építve, a műnemekre koncentrálna. Arany *Toldiját* olvassák, és memoriterként Petőfi *A hazáról*, illetve Berzsenyi *A magyarokhoz* című versét kell megtanulniuk az írásgyakorlatokon kívül.²⁴

Az iskolai oktatás a kultúrák találkozásának, a kulturális közvetítésnek a terepe, különösen ezekben a magyarországi 19. századi felekezeti isko-

lákban. A tanárok fent példázott szerepén kívül a tantárgyak közötti átjárásra is találunk példát. Brassóban románórán George Coşbuc, Vasile Alecsandri, Ştefan Octavian Iosif, Al. Donici versei mellett Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című költeményét is megtanulják könyv nélkül, de ez utóbbit nem eredetiben, azaz magyarul, hanem Ştefan Octavian Iosif román fordításában.²⁵

A gyulafehérvári Római-Katolikus Főgymnasiumban 1892-ben²⁶ a németórán 6. osztályban magyarra fordítanak, 8.-ban pedig Heine és Petőfi költészetéről tanulnak, a német és magyar költő líráját olvassák, hasonlítják össze. Belényesen 1897-ben a 8. osztály románóráján kiadott írásbeli feladat Eminescu és Petőfi összehasonlítását kéri,²⁷ míg ugyanebben az osztályban magyarórán nem foglalkoznak Petőfivel! Az összehasonlítást tárgyozó feladatok a magyar irodalom más irodalmakhoz viszonyítását kérik, világirodalmi kontextust ajánlanak, és az egyes irodalmak egymásnak megfeleltethetőségét tartják szem előtt. A nemzeti irodalmak ekvivalenciájának eszménye és követelménye válik nagyon fontossá később a fordításról való gondolkodásban. Ezért róhatja fel Domokos Sámuel Petőfi első fordítóinak a művészi silányságot. Ezen a ponton érdemes felvetni annak kérdését is, hogy egy-egy irodalmi életmű recepcióját a művészi értékű fordítások mellett hogyan befolyásolják vagy segítik elő a fent részletezett iskolai gyakorlatok. Ezek sorát ki kell egészíteni az iskolai órákon zajló fordításokkal, pályaművekkel, versenyekkel (amelyek a diákok későbbi életpályáját is meghatározhatják²⁸), az önképzőköri tevékenységekkel, és ne feledjük: az eredetiben olvasás gesztusával, amely a vizsgált időszakban még széles körű lehetőség Erdélyben és a Partiumban, egyfelől a többnyelvű szocializációnak, másfelől az oktatásnak köszönhetően. Naszódon például a diáktársaság 1892-ben tudományos pályázatot ír ki különböző diszciplínákra,²⁹ a modern nyelvekre a következőt: „Petőfi Sándor, schiță biografică literară și traducerea serierei lui »Janos vitez« [Petőfi Sándor, életrajzi vázlat és a »János vitéz« sorozatának (sic!) fordítása].”³⁰ A szamosújvári örmény-katolikus algimnázium értesítője például Szongott Kristóf örmény nyelvű Petőfi-fordításait közli.³¹ Az iskolai értesítő ekként a tanári szakmai érdeklődés vizsgálatának forrása is lehet. Szongott esetében a *Befordultam a konyhába, Reszket a bokor, mert.., Mi haszna, hogy a csoroszllya, Rég veri már a magyart, A virágnak megtiltani nem lehet* című versek megjelenési fóruma. A szavalóversenyek, az iskolai ünnepek sajátos alkalmi a diákok Petőfi-képe alakulásának. Ezek az alkalmak március 15., október 6., a király névnapja, a millennium megünneplése, de idetartoznak az önképzőköri – jótékony-

kodással egybekötött³² – tevékenységek is. A tordai állami polgári fiúiskola Jósika Miklós köre évzáró és Petőfi-ünnepélyt szervezett:

„1900. június 27-én szerdán délután 3 órakor a régi Kaszinó helyiségében, melyre minden érdeklődőt meghív az igazgatóság. Az ünnepély tárgysorozata: 1. Fel, kik a hont igazán szeretik, énekli a polg. fiúiskolái énekkar. 2. Petőfi életéről. Írta és felolvassa Varga Béla. 3. Petőfi dalai, zongora kísérettel, hegedűn előadják: I. h. Adorján Jenő, Bardocz János, II. h. Sigmond Elek, III. h. Varga Béla. 4. Phantasmagoria Petőfi visszatérésére, Jókai Mórtól. Szavalja Csépp Sándor. 5. Honvágy, énekli a polg. fiúiskolái énekkar. G. Részlet a »Tanhauser« operából, zongora kísérettel hegedűn előadja Varga Béla. 7. Jövendölés, Petőfi Sándortól. Szavalja Gaál Árpád. 8. Népdalegyveleg, énekli a polgári fiúiskola énekara. 9. Magyar vagyok, Petőfi Sándortól. Szavalja Kovács Gyula. 10. Kurucz nóták. Zongora kísérettel hegedűn előadják: I. Varga Béla, II. h. Bardocz János. 11. Petőfi szobránál (Szemelvény). Elmondja Ütő Lajos. 12. A »Jósika Miklós kör« jutalmainak kiosztása. 13. Toborzó, énekli a polg. fiúiskola énekara. 14. jutalmak kiosztása a polg. fiúiskola tanulói között. 15. évzáró beszédet mond Varga Dénes igazgató.”³³

Hosszabban idéztem az értesítőben közölt meghívót, mert jól tükrözi az ünnepély koncepcióját: a zenei és irodalmi részek ötvözését, az egyéni és csoportos, közösségi előadás élményének lehetőségét. Másrészt az is jól átlátható, hogyan építik fel az ünnep tartalmát: a költő életrajza, verse, dalai előadása egy olyan Jókai-fantazmagória társaságában hangzanak el, amely a nemzet és a Petőfi-kanonizáció számára problematikus körülményt, a költő halálát értelmezi. A kultikus viszonyulás egyértelmű. Ezt hangsúlyozza a *Petőfi szobránál* című szemelvény a szobor és az általa megihletett alkotás által.³⁴ Népdalok, kurucz nóták csendülnek fel a magyar identitást erősítendő. Petőfi életműve és annak értelmezése³⁵ a maga tárgyi mivoltában is használatos ezekben az iskolákban: ajándékként adják.³⁶ A kolozsvári diákság tájékozódásának bizonyítéka, hogy 1887-ben Petőfi fia, Zoltán halálakor az önképzőkörben emlékbeszéd hangzik el.³⁷

A fenti néhány példát összegezve állítható, hogy a 19. század végi, 20. század eleji középiskolai szintű magyarországi oktatásban jelen van Petőfi életrajza, életműve, költészetének speciális kérdései, epikája tananyagként, összehasonlító és értelmező írásbeli dolgozatokban, érettségi tételként, esetenként a fordítás tárgyaként, és nagyon gyakran az emlékező, évfordulós ünnepi alkalmak kötelező elemeként – leginkább a hazaszeretet, szabadság érzéseinek kifejezőjeként, versként, megenésített dalként stb. Ez azt is

mutatja egyben, hogy az oktatásnak régió-, felekezet- és etnikumfelettsége segíti a fiatalok Petőfi-képének, magyar irodalmi tudásának alakítását.

Az értesítőkből is egyértelműen kitűnik, de Moldován Gergely is kiemeli, hogy „[A] magyar költészet remekei belekerültek a román olvasókönyvekbe; azokat iskolákban és nyilvános ünnepélyeken itt-ott el is szavalták. A román vérmesebb közönség így türelmesebb lett a magyar irodalmi alkotásokkal szemben, a mikről előbb még hallani sem akart”.³⁸ A román etnikumú örmény-katolikus Moldován, amint jelen írás legelején a Domokos Sámuel-idézet utalt rá, az *Ungaria* című lap szerkesztőjeként Petőfi román nyelvű recepciójának kapcsolattörténeti szempontú mozgatórugója volt. Azért hangsúlyozom a kapcsolattörténeti szempontot, mert kimondottan a román folklór magyar közvetítésével sikerült kanonizálódnia a néprajztudományban, bár politikai írásai, nemzetkonceptiója³⁹ és oktatásszervező munkája⁴⁰ is figyelmet érdemel. Az *Ungaria* magyar irodalmi anyagát szemlélve közli, hogy 44 Petőfi-fordítás jelent meg ott egyéb, a költő életét tárgyaló cikkek társaságában.⁴¹ A fordítók valamennyien kapcsolathálójuk révén kapcsolódtak be a lapba, diákjai, végzett, pályakezdő tanárok, akik iskolai és egyetemi, elsősorban önképzőkori tevékenységüknek köszönhetően foglalkoznak irodalommal. Sikerül a klasszikus magyar irodalom olyan alapszövegeit lefordítani, amelyek közül néhány azóta sem került újrarendezésre. Amiért értékelésre méltó Moldován vállalkozása, az éppen ez a tájékozódás, a román irodalom felé közvetített magyar irodalmi kánon, mely közvetítést ő a megismerés, az érzékenyítés jegyében képzelte el. 1876-tól oktatásszervezőként, 1886-tól a kolozsvári egyetem román tanáraként,⁴² érettségiken részt vevő miniszteri biztosként jól ismerte az oktatásban részt vevő magyar, román és más nemzetiségű értelmiségiek körét, és hitt a kulturális közvetítés humanizmusában abban a korban, amikor éppen a nemzeti irodalmak differenciálódása a különbségeket helyezte előtérbe, amikor a nemzetiségi konfliktusok erőteljesebbé váltak Magyarországon, és a hazaszeretet fogalma is többjelentésűvé vált.⁴³ A kulturális közvetítést valósította meg tulajdonképpen az az oktatási rendszer, amelyre az általam felsorakoztatott példák utalnak.⁴⁴ Lehetővé tette ugyanakkor az irodalmi kánon széles körökben való terjesztését, és – amint azt a néhány idézett példa mutatja – a Petőfi-életmű hagyományozódását és recepcióját magyar és román ifjak körében egyaránt. E rendszernek köszönhető az is, hogy a későbbiekben is akadnak olyan román értelmiségiek, akik többnyelvű szocializációjuk, tanáraik hatása révén még az 1970-es évek Romániájában is magyarul olvasnak Petőfit, és esetenként románra is fordítják.

JEGYZETEK

¹ *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári Róm. Kath. Főgymnázium 1886–87-ik tanévi értesítője*, közli dr. Vajda Gyula igazgató, Kolozsvárt, nyomtatott Ormos Ferencnél a Róm. Kath. Lyc. Nyomd. Betűivel, 1887, 106.

² Lásd erről bővebben: Margócsy István: *Petőfi Sándor*, Korona, Budapest.

³ Margócsy, *i.m.*, 14.

⁴ Domokos Sámuel: Petőfi a román irodalomban, *Kortárs*, 1973/1, 154–155.

⁵ William Shakespeare: *Coriolanus*. Ford. Petőfi Sándor. Bevezetésekkel, magyarázatokkal ellátta Névy László, Franklin Kiadó, Budapest, 1877. (Jeles Írók Iskolai Tára 2.)

⁶ Paraizs Júlia: „Táblabírói jellemű leczkék” Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es Coriolanus-bemutató tükrében, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2015, 109.

⁷ *Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári Róm-Kath. Főgymnasium 1877/8-ik tanévi értesítője*, közrebocsátotta Várady Móric igazgató, Kolozsvárt nyomtatott K. Papp Miklósnál, 1878, 42.

⁸ *I.m.* 38.

⁹ Ez az átalakítás a költemények tartalmának prózai szövegben való visszaadását jelenti. Vö. Bíró Zsuzsanna Hanna: Az olvasmány szerepe a középfokú német nyelvi oktatásban a 19. század végi Magyarországon, *Magyar Pedagógia*, 2004/2, 143–164.

¹⁰ Szintén *A tintás üveg* c. vers szerepel átalakítási gyakorlatként a tordai Állami Polgári Fiú és Leányiskola Magyar óráján 1882-ben. Vö. *A tordai Állami Polgári Fiú és Leányiskola értesítője az 1882/3-ik évről*, a gondnokság megbízásából közli Pálfi Károly igazgató, Kolozsvárt, a Magyar Polgár nyomdájában, K. Papp Miklós örököseinél, 1883, 13.

¹¹ *Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról az 1879–80-ik tanévben a Nevelésügyi Bizottság megbízásából*, szerk. Kovács János igazgató-tanár, Kolozsvárt, K. Papp Miklós örököseinél, 1880, 51.

¹² *A kolozsvári Unitárius Collegium (Papnevelő Intézet, Államilag Segélyezett Főgymnasium és Elemi Iskola) értesítője az 1899–1900. tanévről*, szerk. Boros Sándor igazgató, Kolozsvárt, nyomt. Gámán János örökösénél, 1900, 91.

¹³ Uo.

¹⁴ *Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról, az 1885–86-ik tanévben a Nevelésügyi Bizottság megbízásából*, szerk. Kovács János igazgató-tanár, Kolozsvárt, a Magyar Polgár Könyvnyomdájában, 1886, 31.

¹⁵ *A kolozsvári Unitárius Collegium (Papnevelő Intézet, Államilag Segélyezett Főgymnasium és Elemi Iskola) értesítője az 1898–99. tanévről*, szerk. Boros Sándor, Kolozsvárt, nyomt. Gámán J. örökösénél, 1899, 104.

¹⁶ Az iskolai értesítőkből megtudjuk, hogy miniszteri biztosként a kolozsvári egyetem román tanszékének tanára, Moldován Gergely is részt vesz az érettségi szóbeli vizsgáján pl. 1896–1899 között.

¹⁷ *Anuarul Gimnasiunui Superior Gr. Cat. și al Școlii Poporale Gr. Cat. din Belényes–Beiuș pe anul școlar 1909–10, publicat de Vasile Dumbravă director – Értesítő a belényesi Gör. Kath. Főgymnáziumról és a vele egybekötött Elemi Népiskoláról 1909–10. tanévre*, Belényes, Tipografia și Librăria Semin. Teol. Gr. Cat. Balázsfalva–Blaj, 1910, 108.

¹⁸ Például itt: Karády Viktor: *Multikulturális szakértelmiség a dualista korban? Felekezet és etnikum a Kolozsvári Egyetem orvosainak rekrutációs jellemzői között (1872–1918) = Új pedagógiai szemle*, 2008, 74–96.

¹⁹ A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem román etnikumú bölcsészhallgatói azonosítását elvégző doktori kutatásomban arra kerestem a választ, hogy az egyetem elvégzése után hogyan alakul e román fiatalok életpályája, a magyar szocializációs közeg miként befolyásolja, hogy később a magyar és román kultúra közvetítőivé váljanak. Ekkor azonosítottam Hetco Pétert román diákként, aki a nagyváradi Római Katolikus Főgimnáziumban érettségizett 1881-ben, egyetemi tanulmányait 1906-ban, doktori címét 1907-ben szerezte. Életpályájának későbbi alakulásáról nem sikerült akkor több adatot felgöngyölíteni. Vö. Berki Tímea: *Magyar–román kulturális kapcsolatok a 19. század második felében. Értelmiségtörténeti keret*, Erdélyi Múzeum–Egyesület, 2012. (ETF 275.)

²⁰ *Anuarul XXXIII al Gimnasiunui Mare Public Român de la Religiunea Greco-Orientală din Brașov, al Școlii Comerciale și Reale și al Școlilor Centrale Primare pe anul școlar 1896–97*, publicat de Virgil Onițiu, directorul școlilor medii, Brașov, Tipografia lui A. Mureșanu, 1897, 90.

²¹ Aki az 1930-as években az egyik legeredményesebb Petőfi-fordító. Lásd erről bővebben: Domokos, *i. m.*, 155.

²² *Anuarul XXXIV al Gimnasiunui Mare Public Român de la Religiunea Greco-Orientală din Brașov, al Școlii Comerciale și Reale și al Școlilor Centrale Primare pe anul jubiliar 1899–900, al 50-lea an școlar al gimnasiunui*, publicat de Virgil Onițiu, directorul școlilor medii, Brașov, Tipografia Ciurcu&Comp., iunie 1900, 143.

²³ A kolozsvári egyetemen végzett 1888-ban, és 1897-ben szerzett doktori címet. Vö. Berki, *i. m.*, 260.

²⁴ *Reportul al XXXI-lea despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlastic 1893–94*, Bistrița, tipografia lui Carol Orendi, 1894, 31.

²⁵ *Anuarul XLVIII al Gimnaziului gr.or. român din Brassó (Braşov), al şcoalei reale şi al şcoalelor centrale primare pe al 62-lea an şcolar: 1911–1912.* Publicat de V. Oniþiu director, Brassó (Braşov), Tipografia lui A. Mureşanu: Branisce&Comp., 43.

²⁶ *A gyulafehérvári Róm. Kath. Főgymnasium értesítője az 1892/93. tanévről,* Gyulafehérvárt, nyomt. Papp Györgynél a Püsp. Lyc nyomdában, 1893, 121.

²⁷ „Operatiuni scriptorice: Eminescu şi Petőfi (Paralele)” – *Értesítvény a belényesi Gör. Kath. Főgimnáziumról a vele egybekötött alsóbb tanodákról 1897–98 tanévre. Programa Gimnaziului Sup. Gr. Cat. şi a şcolilor elementari din Beinşi pe anul şcol. 1897/98,* red. de Ioan Butean director şi profesor, Belényes–Beinşi, 1898, 49.

²⁸ Például Mihai Eminescu verseinek első magyarrá fordítója – az EMKE későbbi létrehozója, parlamenti képviselő – Sándor József nyelvismeretének és iskolai önképzőköri tevékenységének köszönhetően vállalkozik a román irodalom magyar nyelvű tolmácsolására. Lásd erről bővebben: Berki, *i. m.*, 73–88.

²⁹ Vallásból a 16. századi reformációról, klasszika-filológiából Platón életrajzáról és műveiről, történelem–földrajzból a pogányok kiűzetéséig tartó török-keresztény viszályról lehet pályaművet írni. Vö. *Reportulu alu XXX-lea despre Gimnaziulu Superioru Fundaţionalu din Năseudu pentru anul şcolasticu 1892/93,* Bistriţa, Tipografia lui Carol Orendi, 67.

³⁰ Uo. Azt is közlik, hogy egyetlen pályamű érkezett be erre a felhívásra, amely 6 forint jutalomban részesült.

³¹ *Dalok, Petőfitől,* Örményre fordította Szongott Kristóf = Bárány Lukács, szerk., *A szabad kir. városi szamosújvári Örm.-Kath. Nyilvános Algymnasium VII. Tudósítványa az 1881/2-es tanév végén,* Szamosújvárt, nyomt. a gör.-kath. egyházmegye gyorsajtóján, 1882, 17–20.

³² Például a kolozsvári katolikus gimnáziumban árvízkárosultaknak gyűjt az önképzőkör 1878-ban.

³³ *A tordai Állami Polgári Fiú-, Leány- és Elemi leányiskola értesítője az 1899–1900. évről,* közli Varga Dénes igazgató, Torda, nyomt. Füssy és Sztupjár, ezelőtt Harmath, 1900, 39–40.

³⁴ Fontos adalék, hogy például a kolozsvári Unitárius Kollégium ifjúsága 1886-ban Petőfi-szoborra gyűjt, a pénzt a takarékpénztárba teszi, „mig tetemes összeg lesz s akkor elküldi az egylet Segesvárra a szoborbizottságnak”. Vö. *Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról az 1886–87-ik tanévben.* A Nevelésügyi Bizottság megbízásából szerkesztette Kovács János igazgató tanár, Kolozsvárt, Ajtay K. Albert (Magyar Polgár) könyvnyomdája, 1887, 44–45. A kegyesrendiek kolozsvári iskolájában is gyűjtenek Petőfi szobrára, sőt, a leleplezés alkalmából koszorúra is 1882-ben. Vö. *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári Róm. Kath. Főgymnasium 1882–83-ik tanévi értesítője,* közli dr. Vajda Gyula igazgató,

Kolozsvárt, nyomt. a Magyar Polgár nyomdájában, K. Papp Miklós örökösénél, 1883, 103.

³⁵ Pl. Petőfi-album.

³⁶ A Petőfi költeményeit tartalmazó verseskötetek ajándékként kerülnek diákokhoz a kolozsvári katolikus gimnáziumban 1874-ben, 1875-ben, az unitárius kollégiumban pl. 1897-ben önképzőkori tevékenységért, ez utóbbiban pedig 1890-ben jól sikerült szavalatokért.

³⁷ „A III. (nov.12.) gyűlésen Petrán József VIII. o. t. emlékbeszédet mondott a korán elhunyt ifjú költő Petőfi Zoltán fölött.” *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári Róm. Kath. Főgymnasium értesítője az 1887–88-ik tanévben*, közli dr. Vajda Gyula igazgató, Kolozsvárt, Ajtai K. Albert könyvnyomdája, 1888, 31.

³⁸ Moldován Gergely: Egy román szemle magyar irodalmi anyaga. *Akadémiai Értesítő*, 1917, 550.

³⁹ Vö. Moldován Gergely: *Magyarok, románok. A nemzetiségi ügy kritikája*. Kolozsvár, 1894; Uő: *A románság I-II.*, Nagybecskerek, 1895, 1896; Uő: *Válaszirat a bukaresti román ifjak memorandumára*. Kolozsvár, 1891; Uő: *A magyarországi románok*, Budapest, 1913.

⁴⁰ 1876 és 1886 között Torda-Aranyosmegye tanfelügyelőjeként a népoktatási törvény sikeres gyakorlatba ültetésével foglalkozott. Bővebben róla: Berkí, *i. m.*, 175–213.

⁴¹ Vö. Moldován Gergely: Egy román szemle magyar irodalmi anyaga. *Akadémiai Értesítő*, 1917.

⁴² A brassói, szebeni, és közvetítésükkel a Kárpátokon túli román intelligencia (de pl. Iosif Vulcan is) fenntartásokkal kezeli Moldovánt, mi több, nemzetárulónak tartja, mivel sikeresen betagozódott a magyar kultúrába, társadalomba. Lásd erről bővebben: Köpeczi Béla, *Egy kitagadott: Moldován Gergely (1845–1930, Kisebbségkutatás*, 2000/2. Online elérhetőség: <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00006/8.htm> - utolsó látogatás: 2022. október 25.

⁴³ Például a magyarországi románok esetében a Román királyság iránti elköteleződést is jelenthette. Liviu Rebreanu *Pădurea spânzurașilor* [*Akasztottak erdejé*] c. regénye éppen ezt tematizálja a háború kontextusában.

⁴⁴ A magyarországi oktatási rendszer termelte ki már az ún. Erdélyi Iskolát alkotó értelmiségieket, de mindazokat a tudósokat, irodalmárokat, lapszerkesztőket (csak hogy a legfontosabbakat említsem: Iosif Vulcan, Ioan Slavici, Liviu Rebreanu stb.), akiket a román kultúra sajátjainak tart és akik ellenszenvvel viszonyultak ezen oktatási rendszer asszimilációs hatásához. Érintőlegesen erről is ír: Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istoriu, mentalități, identități*, Polirom, Iași, 2013.